

Identitatea duală a unei comunități etnice: poloni și slovaci în Bucovina, 1937-1944. Manipularea etnică în timpul crizelor politice internaționale

FLORIN ANGHEL

Colonizările polone și slovace: identitate etnică și interese politice

Undeva, la sfârșitul secolului XIX – începutul secolului XX, în regiunile sărace, din afara modernității europene, din Podolia și Volînia, definirea identității etnice, în lipsa elementului definitoriu, bielorus sau ucrainean, se făcea în funcție de religie. *Tutajszy* – „locuitori de aici”, din zonă, se considerau toți acei localnici, slavi ortodocși, care veneau în contact cu polonii catolici. Nimeni, pînă la primul război mondial, nu a fost interesat în a circumscrie într-o arie etnică o masă compactă puțin alfabetizată, rurală, fără legături cu marile centre urbane sau cu zonele industriale. Conflictele de natură etnică au izbucnit abia după proclamarea și instaurarea autorităților și simbolurilor noilor state (Polonia, Lituania, pentru scurtă vreme Ucraina independentă) și aplicarea, în sens agresiv, a unor politici naționale discriminatorii. Regiunea Czadca, din teritoriul Teschen (pol. *Cieszyn*, ceh. *Tešín*), se află la frontiera etnică polono-slovacă. Comunitate catolică, slavă, situată într-un teritoriu care, pînă la sfârșitul secolului XX a cunoscut întîmplător entitatea statală (Slovacia anilor 1939-1945), locuitorii de aici – poate slovaci prin așezare și împrumuturi ocupaționale și cotidiene – vorbesc o limbă polonă impregnată, firesc, cu termeni dialectali (literații acceptă că ar putea fi slovacă rurală veche). Pînă la 1918, nici acești agricultori și păstori, munteni, destoinici de altfel, nu s-au întrebat vreodată dacă sunt altceva decît „*tutajszy*” de religie catolică, în ciuda faptului că familiile întregi, vreme de mai bine de un secol înainte, străbătuseră cîteva sute de kilometri distanță pentru a se așeza în Bucovina. Studiul de caz de față își propune să evoce un eveniment pe cît de complex, pe atît de puțin cunoscut istoriografiei române. Motivul alterității (în raport cu românii)

poloni/slovaci în Bucovina ultimilor ani interbelici a apărut pe fundalul unei necruțătoare rivalități polono-cehoslovace pentru obținerea primatului strategic în Europa Centrală. Disputa etnică reflectă o competiție politică și o transbordare, în sens geografic, a unei alte crize de amploare, a aceleia pentru regiunea Teschen.

România, al treilea factor geopolitic al acestei inedite bătălii pentru influență, a dat dovadă, pînă la sfîrșit, de un pragmatism fără echivoc, conturînd verdicte în funcție de interesul strategic și de evoluțiile generale (politice, diplomatice, militare) din Europa Centrală. Legat de evoluția procesului de disputare/manipulare a identității etnice a polonilor/slovacilor din Bucovina (de către statele mamă), reacția românească poate fi structurată în cel puțin trei etape cronologice fundamentale:

1. 1937-1940

Publicarea, de către Jan Šeba, ministrul Cehoslovaciei la București, în 1936, a volumului „*La Russie et la Petite Entente dans la politique mondiale*”, în care se aduceau acuze diplomației polone și se punea în discuție, în același timp, caracterul polon al comunităților slave catolice din Bucovina a declanșat, practic, ostilitățile. Ele au fost preluate în toate mediile, locale sau centrale: au apărut ostilități între locuitorii comunelor, între cei doi diplomați acreditați la București, Jan Šeba și Miroslaw Arciszewski (apoi, din 1938, contele Roger Raczyński), în paginile celor două publicații din România – „*Kurier Polski*” și „*Naše Snahy*” (slovac). Polonia a dovedit că a avut la București, pînă în vara anului 1940, un avantaj incontestabil, îndeosebi pentru faptul că nu mai era un secret că Mica Înțelegere dădea vădite semne de dezintegrare, iar viitorul statului cehoslovac era nesigur în fața agresivității germane. România a ținut să marcheze, politic și diplomatic, această competiție: de la 1 mai 1938, reprezentanțele diplomatice de la Varșovia și București au fost ridicate la rang de ambasadă și, tot în aceeași lună, primul ministru, Patriarhul Miron Cristea, se afla în vizită oficială în capitala polonă (e drept, pentru a arăta rezerva Bucureștilor față de o preconizată frontieră comună polono-ungară în Ucraina subcarpatică). Chiar dacă în martie 1939 statul slovac și-a proclamat independența și, în paralel, a izbucnit „problema” polonă demarată de Reich, România nu a acordat guvernului de la Bratislava un avantaj imediat.

2. 1940-1944

Este perioada guvernării Ion Antonescu, a pierderii totale a influenței polone, ca urmare a schimbării regimului politic din România și a unei politici externe exclusiv în cadrul Axei, ceea ce a dus la o evidentă apropiere între București și Bratislava. Anul 1940, deja, semnaleză limpede „oboseala” propagandei polone din România în ceea ce privește argumentele aduse pentru a dovedi valabilitatea punctului său de vedere. În schimb, prin hebdomadarul slovac de la București, „*Naše Snahy*”, se observă un avantaj al părții slovace în rezolvarea problemei identitare de către autoritățile române.

3. După 1944 și, mai ales, după 1990

După încheierea celui de-al doilea război mondial și, respectiv, după căderea comunismului a avut loc o reevaluare a situației fie prin dezinteresul uniformizator al regimului comunist (eliminarea studiului în limba maternă, probleme legate de reprezentarea religioasă, interdicții de a călători în Polonia și/sau Cehoslovacia), fie prin eforturile făcute de către autoritățile române de a respecta realitățile istorice-etnice (după 1990).

Comunitățile polone, cehe și slovace din România nu au provocat niciodată incidente care să dăuneze statului de adopție și, în plus, au dat dovezi concludente de profund angajament și respect în momente cruciale pentru istoria românilor. Deputatul polon în Sfatul Țării de la Chișinău a votat la 27 martie 1918 Unirea Basarabiei cu România. Unirea necondiționată a Bucovinei cu Țara s-a realizat, în noiembrie 1918, și cu asentimentul unanim al polonilor din provincie. La rîndul lor, cehii și slovaci, locuind în zona de Vest a Transilvaniei (Bihor, Satu Mare, Arad) și în Banat, au acceptat — de la bun început și necondiționat — Actul de la 1 Decembrie 1918. Ludovik Mrazek, cel mai cunoscut ceh din România, a devenit ministru între 1920-1922, membru al Academiei Române și a fondat Institutul Geologic din București. Primul Parlament al României Mari (din 1919) și ultimul (din 1939-1940) au avut în rîndurile lor doi reprezentanți de marcă ai polonimii bucovinene: deputatul Stanislaw Kwiatkowski (1919-1920) și senatorul Tytus Czerkawski (1939-1940).

Faptul istoric este acela că polonii și slovaci au început să se stabilească în Bucovina după 1780 și, îndeosebi, în primele decenii ale secolului al XIX-lea, atît ca urmare a acțiunilor de colonizare organizate de către guvernul de la Viena, cît și datorită evenimentelor din Polonia (dispariția statului în 1795, revoluția populară din 1831). Munteni la origine, din regiunea Czadca, între Špis și Orava, la frontiera polono-slovacă, coloniștii vorbeau o limbă polonă cu multe împrumuturi din slovacă.¹ Evident, aici este vorba despre grupul etnic consistent din punct de vedere numeric pentru că, o altă parte, constituită din funcționari sau specialiști, era incontestabil de etnie polonă (prin limbă, educație, religie și familie). Mai mult, unele comunități vorbitoare de polonă au plecat de pe teritoriul propriu-zis slovac, aducînd cu ele obiceiuri și tradiții slovace. De religie catolică, noii veniți au întemeiat Pleșa, Poiana Micului, Solonețu Nou, Cacica, Tereblecea, Crăsnișoara Veche. Așezați în Bucovina, coloniștii au beneficiat de bunăvoința Vienei de a permite, în provincie, libertatea folosirii limbii polone și a personalului etnic polon în biserici și școli ale statului. Orice reminiscență slovacă — aceea care a fost — s-a eliminat pe parcursul secolului al XIX-lea, cu excepția noilor coloniști sosiți din zona Trenînului (Slovacia central-răsăriteană) la mijlocul secolului al XIX-lea și care, la 1910, numărau în jur de o mie de suflete. La sfîrșitul secolului al XIX-lea deja, istoricul cernăuțean de etnie germană Raimund Kaindl a lansat opinia potrivit căreia muntenii așezați în Bucovina la sfîrșitul secolului al

XVIII-lea ar fi fost, în fapt, *slovaci* care, în anumite condiții pe care Viena le-a asigurat, *s-au polonizat* (îndeosebi prin intermediul bisericii polone din Lwów).²

Această realitate etnică și politică nu a stîrmit, din nefericire, curiozitatea istoricilor români. Cei care s-au aplecat asupra problemei, puțini, au dat dovadă de un consistent și constant interes politic (Ion Nistor, Silviu Dragomir).

Ministru pentru Bucovina în guvernele liberale, Ion Nistor și-a manifestat în repetate rînduri neprietenia față de comunitatea polonă din provincia pe care o reprezenta. În 1922, printr-o măsură fără precedent pînă atunci (față de un grup etnic de mici dimensiuni), Nistor a solicitat guvernului și a obținut închiderea școlilor de stat cu predare în limba polonă, inclusiv a liceului polon de la Cernăuți³. În continuarea deciziei politice, istoricul s-a oprit, într-o substanțială monografie, asupra colonizării Bucovinei cu slovaci aduși din Trenčîn, începînd cu 1803⁴. Fără a face apel la o documentație credibilă, Ion Nistor aduce în discuție, pentru 1890, cifre fără fundamente pentru etnicii slovaci din două comune tradițional considerate polone: 622 la Poiana Micului și 725 la Solonețul Nou. Recensămîntul austro-ungar din 1910 nu mai înregistrează slovaci în respectivele localități datorită, opinează istoricul citat, *polonizării excesive făcute prin școală și biserică*.⁵

Din aceeași școală istorică, înainte de primul război mondial (influențat, evident, de teoriile lui Kaindl), bucovineanul Aurel Morariu considera că *slovacii* au fost întemeietorii, *pînă la 1840*, ai coloniilor Soloneț, Pleșa și a celei de lîngă orașul Solca. *Slovacii s-au polonizat*, continua Morariu, între 1816-1850, cînd școlile primare din Bucovina au trecut sub conducerea Consistoriului Romano-Catolic (polon) din Lemberg (Lwów-ul polon).⁶

La sfîrșitul secolului al XX-lea, însă, un istoric slovac din România, Paul Dancu, stabilește, în urma unei ample cercetări antropologice, că slovacii au început să se așeze la sfîrșitul secolului al XVIII-lea cu precădere în Satu Mare, Bihor și Maramureș și că abia la mijlocul secolului al XIX-lea au intrat și în Bucovina⁷. La rîndul lor, istorici și lingviști poloni strîns legați de spațiul bucovinean, precum Emil Biedrzycki⁸ sau Małgorzata Willaume⁹, au negat influența slovacă în limba sau tradițiile coloniștilor poloni din Poiana Micului, Solonețul Nou și Pleșa, chiar dacă au acceptat faptul că acești locuitori proveneau dintr-o regiune cu evidente interferențe etnice.

Foarte recent, într-una dintre cele mai bine documentate monografii despre Bucovina în perioada austriacă¹⁰, istoricul Constantin Ungureanu repune în circulație teoriile lui R. Kaindl și Ion Nistor opinînd, pe baza documentelor austriece de arhivă, că cei doi înaintași nu au greșit. Ungureanu merge mai departe, chiar, decît cei doi și propune teza primatului identitar absolut al slovacilor inclusiv pentru comunități recunoscute drept polone în toate polemicele: spre exemplu, Cacica. Elementele de limba slovacă – nu prea multe, recunoaște autorul – s-au pierdut pe parcursul secolului al XIX-lea, datorită frecventării școlii în limba polonă și a preoților de aceeași etnie. Transcenderea identitară a slovacilor în poloni – merge mai departe acest excurs –

s-ar fi produs în ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea, când în Austro-Ungaria populația a început să fie înregistrată în statisticile oficiale după ultimul criteriu, al limbii materne. Urmare a acestui fapt, aproape toți slovacii (n.n. — rezultă clar din acest argument că erau vorbitori de polonă), armenii de religie romano-catolică și un număr mic de evrei au fost considerați etnici poloni.¹¹

Recensământul populației României, efectuat în decembrie 1930 după două criterii (etnie și limbă maternă), releva faptul că, la nivelul întregii țări, locuiau 48.310 poloni (0,3% din total), din care 38.265 aveau polona drept limbă maternă și 51.842 cehi și slovaci (nu era trasată o delimitare), din care 43.141 aveau drept limbi materne ceha și/sau slovacă.¹²

Surse și evoluții ale disputei identitare bucovinene

Paradigma etnică polon/slovac a fost în mod evident legată, în perioada 1937-1944, de comanda politică, în contextul confruntării acerbe dintre guvernele de la Praga și Varșovia pentru obținerea supremației regionale în Europa Centrală. Ministrul cehoslovac la București, Jan Šeba, consemna în toamna anului 1936 că, la frontiera româno-polonă, trăia „o minoritate polonă puțin numeroasă, formată din sate slovace polonizate”¹³. Mai mult ca sigur, intenția polemică a diplomatului ar fi trecut puțin observată, cel puțin în opinia publică românească, dacă nu ar fi fost conjugată cu o acțiune politică de mare impact: *Aranjamentul relativ la relațiile școlare și intelectuale dintre România și Cehoslovacia*, semnat la 22 octombrie 1936.

Analiza atentă a textului documentului relevă nenumărate fisuri, voite sau nu, și incredibile confuzii în desemnarea exactă a școlilor cehe și slovace din România care ar fi beneficiat de stipulațiile convenției. Nu putem decât presupune că partea română a fost obligată să accepte punctul de vedere cehoslovac, în baza relațiilor de alianță, fără să bănuiască vreun moment consecințele gestului și amploarea fără precedent a crizei ce urma să se declanșeze. *Aranjamentul* bilateral profita de lipsa unei strategii coerente românești în privința școlilor minoritare și consimțea (fără consultarea, măcar, a comunităților vizate) trimiterea de profesori și învățători cehi și slovaci nu doar în regiunile etnic consacrate (județele Bihor, Satu Mare, Caraș, Arad), ci și în localități recunoscute pînă atunci drept etnic polone: Poiana Micului, Solonețul Nou și Boian. Mai mult, în aceste sate bucovinene au fost trimise două cadre didactice — Hilda Gudernova și Rudolf Kovalik¹⁴ (înmormîntat la cimitirul catolic, polon, din Poiana Micului) — cu o personalitate extrem de puternică și, putem presupune, cu strînse legături cu autoritățile de la Praga. Ambii au sosit în Bucovina la începutul anului 1937, moment care marchează, practic, declanșarea crizei.

În paralel cu acțiunea celor doi profesori, hebdomadatul slovac din București „*Naše Snahy*” a demarat o virulentă campanie de presă prin care se viza popularizarea istoriei coloniilor slovace din Bucovina. Peter Pavel Doval anula, cu argumente puțin sustenabile, caracterul identitar polon al comunei Pleșa (slovacă: Plešivec), afirmînd

că toți cei 2.500 de locuitori erau slovaci¹⁵ (deși figurau, în toate statisticile, fără a se face presiuni asupra lor, drept poloni). În întreaga Bucovină, continua P.P.Doral, se regăseau *peste 10.000 de slovaci polonizați*¹⁶, toți veniți în a doua parte a secolului al XIX-lea din regiunea Trenîn și polonizați cu timpul datorită instrucției rudimentare și favorizării elementului polon de către administrația austro-ungară.

Odată propagată, criza politică dintre Varșovia și Praga — de altfel, nimic nou în relațiile dintre cele două capitale — a cunoscut dimensiuni ce nu puteau fi bănuite, nici măcar de către autoritățile române, rămase impasibile de la debutul ei. La 6 februarie 1937, Direcția Politică Europa Orientală din Ministerul Polon de Externe avertiza, într-o amplă *Notă* oficială, Legația României la Varșovia asupra faptului că „acțiunea de slovacizare” a comunității polone din Bucovina „face parte din strădaniile cehoslovace de conexiune teritorială cu U.R.S.S.”. „Eforturile de deznaționalizare a minorității polone din Bucovina — continua textul diplomatic — corespund unei activități febrile și condamnabile a guvernului de la Praga în rîndurile ucrainenilor din Galiția Orientală, unde aceste uneltiri s-ar întîlni cu alte uneltiri nu mai puțin vinovate, inspirate de Moscova și întreținute cu bani și emisari cehi și ruși”¹⁷. Lobby-ul politic polon în România a dovedit, la acest moment, că poate funcționa ireproșabil: la 11 februarie 1937, în Camera Deputaților, Alexandru Procopovici interpela Ministerul Educației Naționale în legătură cu „cazul” Poiana Micului, unde sosise deja învățătorul slovac Rudolf Kovalik. Parlamentarul român acuza violent faptul că, „în urma unei înțelegeri între guvernul nostru și guvernul cehoslovac, minoritatea care se credea pînă mai deunăzi polonă a fost declarată, fără motiv, slovacă”¹⁸. Discursul deputatului român prezenta situația comunității locale în culori extrem de sumbre, arătînd că vinovați sunt deopotrivă guvernul român și cadrele didactice slovace din Bucovina. „În școala românească a statului, din Poiana Micului — arăta Al. Procopovici — se predă acum limba polonă și limba slovacă. Certurile dintre cei doi învățători (polon și slovac, n.n) se țin lanț, copiii înșiși sînt instigați unii împotriva altora, părinții lor se învrăjdesc, satul se împarte în tabere dușmane”¹⁹.

Cum arată, practic, oferta de schimbare a identității etnice în studiul nostru de caz?

Revenind la Poiana Micului, știm deja că slovacul Rudolf Kovalik, odată ajuns în localitate, a început să promită sătenilor că are posibilitatea de a aduce vite de rasă din Cehoslovacia, de a clădi o școală nouă, slovacă, de a ridica o biserică și, mai ales, o fabrică de postav unde ar fi urmat să lucreze doar aceia care ar fi făcut parte din comunitatea slovacă.²⁰ Putem fi siguri de faptul că învățătorul Kovalik a dispus de fonduri bănești (poate guvernamentale) pentru a-și pune în aplicare măcar o parte din programul enunțat mai sus. Că este așa, ne asigură și un raport confidențial al Siguranței Române, din 20 aprilie 1937, înaintat primului ministru Gheorghe Tătărescu și ministrului de Externe, Victor Antonescu, din care rezultă limpede că promisiunile

lui Kovalik începeau să dea roade „întrucât unii locuitori s-au declarat deja de origine slovacă” (aproximativ 70 de familii). Mai grav însă, continua același raport, este faptul că propaganda (dar, mai ales, avantajele materiale) începea să-și facă simțite efectele și în rîndul locuitorilor de etnie română sau ucraineană din satele din jur, dornici acum să se numească „*slovaci*”, ceea ce — subliniază textul respectiv — a provocat nedumerirea Ministerului de Externe și a Ministerului Educației de la Praga.²¹

Pentru a preveni rezultatele acțiunii lui Kovalik, din vara anului 1937 autoritățile centrale de la Varșovia au demarat un amplu program financiar de refacere a tuturor locuințelor și fermelor etnicilor din Poiana Micului, Solonețul Nou și Pleșa, de construire a „*Caselor Polone*” („*Dom Polski*”) și, în plus, de înființare a unor mici întreprinderi cu profil alimentar care să valorifice imensul potențial agrar al regiunii. Din vara-toamna anului 1937, pentru a stopa „*slovacizarea*”, la Poiana Micului statul polon a finanțat construirea și intrarea în funcțiune a unei întreprinderi de fabricare a produselor lactate, *Polunt*, care avea menirea de a colecta și de a procesa laptele de la fermierii poloni. Producția obținută era vîndută subvenționat, iar sumele se reîntorceau, aproape în totalitate, pentru finanțarea fermelor polone bucovinene.²²

În vara anului 1938, tot la Poiana Micului (localitate situată într-o excepțională poziție geografică, foarte aproape de mănăstirile ortodoxe Humor și Voroneț), Oficiul Național Polon pentru Turism a deschis o tabără rezervată studenților și tinerelor cadrelor didactice. În numai două luni, iulie și august, la Poiana Micului și-au petrecut vacanța peste 600 de tineri poloni, cu misiunea dinainte anunțată de a revitalizeza spiritul național.²³

În aceeași perioadă și în aceeași localitate — Poiana Micului — 21 de profesori și studenți ai Universității din Bratislava au desfășurat cursurile de vară ale instituției slovace,²⁴ amploarea manifestării fiind marcată, evident, de criza internă declanșată în Cehoslovacia (situație ce avea să se concretizeze, pentru scurtă vreme, în înțelegerile de la München, din septembrie 1938). Evident, universitarii slovaci dezbăteau, pe diverse secțiuni, probleme legate de istoria, limba și cultura comunității bucovinene de la Poiana Micului.

Propaganda slovacă a început să piardă din intensitate pe parcursul anului 1938 afit datorită situației de criză cronică din interiorul federației de la Praga, cît și din cauza încetării din viață, la 8 martie 1938, a lui Rudolf Kovalik.²⁵ Comunitatea locală, lipsită de avantajele imediate promise de învățătorul defunct, a început să-și piardă interesul pentru o posibilă schimbare de identitate etnică. În plus, statul polon a capacitat resurse importante, financiare și umane, pentru a restabili situația statistică. La Poiana Micului, spre exemplu, în vara anului 1938 au fost invitați să le vorbească localnicilor despre Polonia și polonitate doi binecunoscuți universitari: Mieczyslaw Malecki (de la Universitatea Jagellonă din Cracovia) și Grigore Nandriș (de la Universitatea din Cernăuți).

La 7 martie 1938, în urma presiunilor făcute de guvernul polon pe lângă autoritățile de la București, prefectii județelor Cernăuți și Cîmpulung, însoțiți de toți liderii comunității polone din Bucovina, au efectuat o deplasare oficială la Poiana Micului și Pleșa.²⁶ Raportul oficial întocmit de către cei doi demnitari, înaintat imediat presei (deși multe alte informații, cel puțin la fel de importante, erau cenzurate), releva avantajul politic al alianței româno-polone (încheiate la 3 martie 1921). Nu avem nici o îndoială că Bucureștii au analizat cu atenție, în primăvara anului 1938, situația disputei etnice și a stabilit că, la acel moment, partida câștigătoare nu putea fi decât Polonia. În textul documentului pe care l-am amintit, în urma unei vizite de numai câteva ore, cei doi reprezentanți ai guvernului român au stabilit că, în comunele vizate, locuiau 70% *etnici poloni* și 30% *etnici slovaci*.²⁷

Cîteva zile după redactarea și publicarea raportului oficial, care se dorea exhaustiv, istoricul polon bucovinean Marian Gotkiewicz publica în gazeta cernăuțeană „*Kurier Polski w Rumunii*” un text ce își propunea ca, pe baze științifice, să demonteze aserțiunile slovace și să stabilească înțietatea cronologică a coloniștilor poloni, așezările lor fiind întemeiate în ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea, în contextul prăbușirii Republicii nobiliare polone.²⁸

Demonstrația lui Gotkiewicz a fost continuată, pe parcursul întregului an 1938, de nenumărate prezentări și istorii ale diferitelor asociații și societăți culturale, sportive, profesionale, a diverselor școli și biserici, a unor personalități locale.

În contextul limpezirii atitudinii Bucureștilor față de disputa etnică – dar și al calmării spiritelor locale, agitate de numeroasele promisiuni, proiecte și intervenții politice – s-a produs prăbușirea Cehoslovaciei și proclamarea, la 6 octombrie 1938, a autonomiei Slovaciei, cu un guvern cu puteri sporite, condus de monseniorul Josef Tiso.²⁹ În Bucovina, vara și toamna lui 1938 marchează un evident reflux al propagandei

slovace (se poate observa și o precaritate a finanțării ei): familiile convertite în 1937 de către Rudolf Kovalik au acceptat nesilite să revină la vechea identitate. Un compromis, în favoarea polonilor, poate fi considerat și acela că familiile polone au acceptat ca învățătorul slovac să fie înmormîntat în cimitirul catolic polon din Poiana Micului. Totodată, în baza unor mărturii neverificate, se pot emite supoziții potrivit cărora cea mai mare parte a acelor care s-au declarat „*slovaci*” în 1937-1938 au primit, cu diverse ocazii, sume de bani pentru cheltuieli curente. Să nu uităm, însă, că și statul polon a finanțat, consistent, comunitatea din Poiana Micului, subvenționînd fermele agricole și firmele de producție alimentară din localitate.

Cîștigul mediatic și politic obținut în vara-toamna anului 1938 de către partea polonă a fost copios utilizat de către liderii locali. În „*Kurier Polski*” din 8 august 1937 — număr ales la împlinire — redacția dădea publicității un editorial ce constituia o critică virulentă la adresa statului cehoslovac, a versiunii identității slovace a comunității catolice slave din Bucovina și a liderilor locali care nu reacționau la propaganda finanțată de la Praga (între altele, toate publicațiile în limba polonă din

România primeau subvenții de la Varșovia). Este vizibilă o standardizare obositoare a mesajului politic, deloc diferit de cel utilizat în media polone. Publicația bucovineană scria, spre exemplu, că „Cehoslovacia este filiala Kominternului și placa de răspîndire a bolșevismului în întreaga Europă.”³⁰ La fel ca la Cernăuți, popularul „*Ilustrowany Kurier Codzienny*” din Cracovia susținea, la 6 noiembrie 1938 (dar și în alte ocazii), într-un articol intitulat *Slovacizarea populației polone din Bucovina* că statul cehoslovac a provocat un adevărat „dezmaț” propagandistic în România, cu scopul de a se apropia de U.R.S.S. Și de a crea din alianța Micii Înțelegeri un pion al intereselor sovietice în Europa Centrală. Verdictul în legătură cu etnia bucovinenilor aflați în dispută are, în cuprinsul textului, o nuanță eminemamente politică: „Este adevărat — releva editorialistul — că muntenii poloni din Bucovina au venit din Slovacia, dar au venit din satele polone din Czadca, care acum (n.n., după integrarea regiunii Teschen în Polonia) se întorc la Polonia!”³¹. Este o dovadă lămuritoare, credem, a conjugării problemei teritoriale a Teschenului (unde se situează și cele câteva localități de unde ar fi plecat, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, primii coloniști poloni spre Bucovina) cu cea a disputei etnice din a doua parte a anilor '30.

Relatările din presa de limbă polonă reprezentau, pînă la urmă, o prelungire a atitudinii și acțiunii oficiale a Varșoviei, deloc lipsite de exagerări. Într-un *Aide-Memoire* al Legației Polone la București, din 3 februarie 1938, înaintat ministrului român de Externe, situația din satele bucovinene căpăta culori extrem de violente pe care, în realitate, nu le-a atins niciodată.³² Documentul susținea că ministrul cehoslovac la București, Jan Šeba, într-o conferință ținută la Universitatea din Cernăuți, a instigat „împotriva populației ce se opunea realității etnice (adică împotriva polonilor)”. În plus, relatau diplomații poloni, învățătorii cehi și slovaci au adoptat gesturi sfidătoare la adresa Poloniei: pe fațada școlii din Poiana Micului a fost montată o inscripție cu textul „școală cehoslovacă”, asociația „Dom Polski” din aceeași localitate nu își mai putea desfășura ședințele din cauza „provocărilor”, iar cadrele didactice slovace au creat „incidente regretabile cu ocazia comemorării Mareșalului Pilsudski”.³³

La sfîrșitul anului 1938, mai precis la 5 noiembrie 1938, s-a consemnat și prima intervenție autorizată a guvernului român în legătură cu disputa polono-slovacă din Bucovina. Acesta este momentul în care o decizie defavorabilă Cehoslovaciei nu ar mai fi putut afecta relațiile dintre București și Praga (federația se afla în plin proces de disoluție). Cunoscutul istoric transilvănean Silviu Dragomir, comisar general pentru Minorități (cu rang de ministru) în guvernul Patriarhului Miron Cristea, a elaborat un amplu document explicativ, pe care l-a înaintat Ministerului de Externe.³⁴ În mod ingenios, Silviu Dragomir evita să dea o sentință în ceea ce privește disputa: excursul lui științific poate fi interpretat, totodată, ca o poziție politică, agreată de guvern. Istoricul pleacă de la premisa că locuitorii catolici slavi din Bucovina sînt slovaci dar că, în timp, datorită favorizării polonilor de către administrația vieneză, ei și-au pierdut identitatea. „E ușor de explicat – pretinde istoricul și omul politic român – cum această populație slovacă -

despărțită de trunchiul său național (n.n, nu apare informația că, totuși, pînă la 1918, nu a existat nici statul polon) – ajunsă sub influența polonă, fiind de aceeași rasă slavă, într-un timp relativ destul de scurt, s-a polonizat aproape cu desăvîrșire. În prezent, bătrînii mai vorbesc întrucîtva limba slovacă, alterată însă cu elemente de infiltrație polonă; generația tînă, însă, a devenit cu totul polonă. După sentimentele naționale, întreaga această populație de origine slovacă se prezintă ca aparținînd colectivității polone.³⁵ Ce putea face statul român? Soluția demnitarului are evidente conotații biblice: „este explicabilă și acțiunea cehoslovacă în ce privește conaționalii deznaționalizați, dar este justificabilă și intervenția polonă pe cale diplomatică în scopul de a feri populația devenită deja polonă de pericolul acțiunii opuse”.³⁶

Regele Carol al II-lea, mult mai pragmatic decît oamenii săi politici, a decis ca polonii să fie cei învingători. De altfel, șansa le-a suris din momentul în care Tytus Czerkawski, liderul comunității polone, a decis ca Uniunea Polonă să adere necondiționat la Frontul Renașterii Naționale, susținînd regimul politic instaurat la 10 februarie 1938. Drept răsplată, între altele, după alegerile parlamentare din 1939, suveranul l-a numit pe Czerkawski în Senat³⁷, fără ca acesta să îndeplinească vreo condiție electorală.

Ultimatumul sovietic din 26-28 iunie 1940 a marcat ocuparea Nordului Bucovinei (cu Cernăuți) și a Basarabiei de către Armata Roșie; localitățile disputate de poloni și slovaci au rămas, însă, în componența României. Modificările de substanță din politica externă românească survenite în timpul guvernului Ion Gigurtu, în vara anului 1940, schimbarea regimului politic (la 6 septembrie 1940) și, din toamna anului 1940, intrarea României în Axă (alături, între alte state, de Slovacia), au dus la evoluții insolite în ceea ce privește disputa etnică din Bucovina. Deja, din primăvara anului 1940, erau evidente pozițiile comune româno-slovace în legătură cu revendicările teritoriale ale Ungariei³⁸, ceea ce a determinat o revenire în forță a propagandei slovace.

La 10 martie 1940, deja, oficiosul slovac din România, „*Naše Snahy*”, dădea publicității un amplu articol, un excurs istoric în fapt, în care se susținea că există dovezi documentare incontestabile din care rezultă că, din 1779 deja, slovaci din regiunea Trenčin au întemeiat coloniile Crăsnioara Veche, Clocucica, Pleșa, Poiana Micului (declarată drept „comună națională slovacă”) și Solonețul Nou.³⁹ Argumentația științifică a autorului se baza, evident, pe monografia publicată de Ion Nistor în 1930 și pe teoriile emise de diverse personalități politice și științifice de la sfîrșitul secolului al XIX-lea, din Germania și Austro-Ungaria.

Între București și Bratislava, din toamna anului 1940,⁴⁰ s-a demarat un amplu proces de colaborare politică, militară, culturală și propagandistică. În Slovacia, prin presă, radio (Radio Bratislava a inaugurat „*Ora României*”), reuniuni publice, traduceri, la Lectoratul Românesc de la Universitatea din Bratislava, România era zilnic și favorabil prezentată. Intelectuali de marcă s-au aflat în capitala slovacă, între 1941-1943: George Georgescu și Filarmonica Națională, pianistul Dinu Lipatti, scriitorii Liviu Rebreanu și Nichifor Crainic, istoricii Victor Papacostea și Ioan Lupaș.

În schimb, guvernul Antonescu a acceptat necondiționat caracterul etnic slovac al localităților Poiana Micului, Solonețul Nou și Pleșa. Mai trebuie adăugat că, în urma unui incident armat creat de grupe de legionari, la 28 octombrie 1940 au fost rupte relațiile diplomatice cu Polonia, iar Ambasada de la București a fost închisă.⁴¹

Convenția culturală dintre România și Slovacia, parafată în februarie 1943⁴² dar neintrată în vigoare datorită condițiilor excepționale ale războiului, consfințește decizia politică din toamna anului 1940. *Articolul 11* al textului, care interesează cel mai mult studiul de față, circumscrie fără echivoc aria de interes imediat a statului slovac: „guvernul român se obligă să susțină, pentru minoritatea slovacă din România, școli în limba slovacă” (urmează o listă de 14 localități, între care Poiana Micului și Solonețul Nou). Același articol al *Convenției* mai stipula: „guvernul român este de acord cu guvernul slovac să acorde școlilor slovace din România un ajutor benevol, îndeosebi ca spor de salariu pentru învățătorii care vor funcționa la aceste școli”.⁴³

În esență, guvernul de la București accepta să intervină direct în disputa etnică polono-slovacă, printr-o decizie politică discutabilă, acceptând, în plus, și o autonomie a activităților didactice și culturale desfășurate de către cadrele didactice slovace în școlile de stat românești. S-a produs, astfel, o reluare a unei situații existente până în 1939 asigurată, însă, școlilor în limba polonă și cadrelor didactice ale acestora. Condițiile de război, statutul militarizat al Bucovinei, fragilitatea politică și financiară a statului slovac nu au permis definitivarea proiectului etnic conturat prin *Convenția* bilaterală din februarie 1943. Schimbarea regimului politic românesc, la 23 august 1944, și urmările imediate ale acestuia (inclusiv ruperea relațiilor diplomatice cu Slovacia) au anulat orice șanse de recuperare, în sens etnic slovac, a celor trei comune bucovinene.

Sfârșitul războiului mondial și instaurarea regimurilor comuniste în Polonia, Cehoslovacia și România au anulat, de la bun început, orice intenții de a rediscuta problema etnică din cel puțin două motive: școlile minoritare în aceste limbi (polonă și slovacă) au fost desființate și, în același timp, locuitorii au fost solicitați să plece spre statele lor de origine. Numai între 1945-1947, în trei transporturi organizate, au plecat spre Polonia 523 persoane. Acest proces a continuat până la începutul anilor 50, conform *Acordului româno-polon privind repatrierea*, semnat la 9 ianuarie 1947.⁴⁴ Doar 65 de familii din Poiana Micului, care au plecat la 6 februarie 1947, au stabilit drept destinație Cehoslovacia.⁴⁵

După 1990, în condiții de libertate a expresiei etnice și lingvistice, între multe alte probleme cu care au fost confruntate localitățile analizate (izolare, infrastructură deficitară, stare economică precară, lipsa personalului calificat, etc.) nu a mai apărut aceea etnică în sensul că, după proclamarea independenței Slovaciei (1993), nici un demnitar de la Bratislava nu a mai deschis oficial dezbaterile. A venit rândul, sperăm, oamenilor de știință – istorici, filologi, sociologi, antropologi – să stabilească adevărul așteptat vreme de câteva decenii.

Note:

1. O dezbatere mai recentă, din punct de vedere polon: Daniel Henciuc, Florin Pintescu, *Din istoria polonezilor din Bucovina (1771-2002)*, Suceava, 2002, pp.27-103 passim. La fel, Krzysztof Nowak, W czadeckiem i na Bukowinie, în *Polonus*, Suceava, nr.6 (79), 2000, p.4-6 și nr.3 (76), 2000, pp.10-11.
2. Daniel Henciuc, Florin Pitescu, *op.cit.*, p.44.
3. Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (în continuare, A.M.A.E.), fond. 71/1920-1944 România, vol.385, f.6-9; Florin Anghel, Evoluția comunității polone din România, 1919-1926, în *Glasul Bucovinei*, Cernăuți-București, 2000, nr.3(37), p.23-37.
4. Ion Nistor, *Cehoslovacii și Români. Expunere istorică*, Cernăuți, 1930, p.300.
5. *Ibidem*, f.301-302.
6. Aurel Morariu, *Bucovina, 1774-1914*, București, 1915, pp. 44-45.
7. Paul Dancu, *Kolonizovanie Slovakov do Satmarskej, Ugoëskej a Marmarošskej župy v 18 a zaèiatkom 19 storočia*, Nădlac, 1997, p.12.
8. Emil Biedrzycki, *Historia polaków na Bucowinie*, Kraków, 1973.
9. Malgorzata Willaume, *Polacy w Rumunii*, Lublin, 1982.
10. Constantin Ungureanu, *Bucovina in perioada stăpînirii austriece (1774-1918). Aspecte etnodemografice și confesionale*, Chișinău, 2003.
11. *Ibidem*, p. 106.
12. Sabin Manuilă, Considerațiuni asupra prezentării grafice a etnografiei României, în *Academia Română. Memoriile Secțiunii Istorice*, extras, tom XXI, mem.14, 1939, p.6. La fel, *Anuarul statistic al României*, vol. I, București, 1938, pp.34-37.
13. A.M.A.E., fond 71/1920-1944 România, vol. 385, f 141-142.
14. Abia în toamna anului 1937, la un an după semnarea *Aranjamentului*, săptămînalul slovacilor din România a publicat lista celor 25 de cadre didactice sosite din Cehoslovacia la școlile cehe și slovace. *Naše Snahy*, București, an II, nr.25, 19.09.1937.
15. Peter Pavel Doval, Dajte kulturne prava slovakom v Bukovinie, în *Naše Snahy*, an I, nr.4, 15.10.1936.
16. Idem, Slovaci v Bukovine su Poliaci od...Trenčina, în *Naše Snahy*, an I, nr. 8-9, 23.12.1936.
17. A.M.A.E., fond 71/ 1920-1944 România, vol.385, f.144.
18. *Ibidem*, f.151.
19. *Ibidem*.
20. *Ibidem*, f.164.
21. *Ibidem*, f.164.
22. *Archiwum Akt Nowych*, Warszawa, fond Minister Spraw Zagranicznych, Departament Konsularny, vol.1130, f 110-113.
23. A.M.A.E., fond. 71/1920-1944 România, vol.385, f.217.
24. *Ibidem*.
25. *Naše Snahy*, an III, nr.11, 10.03.1938.
26. *Kurier Polski w Rumunii*, Cernăuți, an VI (VIII), nr 243 (373), 6.03.1938.
27. *Ibidem*, 13.03.1938.
28. Marian Gotkiewicz, Czy górale bukowinscy sa slovakami?, în *Kurier Polski w Rumunii*, an VI (VIII), 3.04.1938. Opinia lui Gotkiewicz a fost reluată , recent, de un alt specialist polon al problemei, Krzysztof Nowak, „O dusze” górali bukowinских. Polsko-czechoslowacki konflikt na Bukowinie po i wojnie światowej, în vol. *Bukowina. Razem czy oddzielne* (red. Kazimierz Feleszko), Pila-Warszawa, 2000, pp.207-221; *Idem*, Bukowina w opiniach polskich służb

dyplomatycznych, konsularnych i wojskowych w Rumunii (1918-1939), în vol. *Kontakty polsko-rumunskie na przestrzeni wieków*, red. Stanisława Jakimowska, Elżbieta Wieruszewska, Suceava, 2001, pp.87-105.

29. Milică Moldoveanu, Statul independent slovac, în vol. *Regimurile fasciste și totalitare din Europa*, vol.III, București, 1983, pp.11-15. Vezi și Rudolf Chmel, *The Slovak Question in the 20-th Century*, în vol. *Scepticism and Hope. Sixteen Contemporary Slovak Essays*, ed. Miro Kollar, Bratislava, 1999, p. 80 și următoarele.

30. *Kurier Polski w Rumunii*, 8.08.1937.

31. *Ilustrowany Kurier Codzienny*, Krakow, 6.11.1938.

32. A.M.A.E., fond 71/1920-1944 România, vol.385, f.171-174.

33. *Ibidem*. Textul documentului a fost publicat și în volumul *România-Polonia. Relații diplomatice*, vol.I (1918-1939), ediție de Florin Anghel și Dumitru Preda, București, 2003, pp.190-191.

34. A.M.A.E., fond. 71/1920-1944 România, vol.385, f.217-218. Documentul a fost publicat și în volumul *România-Polonia. Relații diplomatice*, pp. 190-191.

35. A.M.A.E., fond 71/1920-1944 România, vol. 385, f.217-218.

36. *Ibidem*.

37. Daniel Henciuc, Florin Pintescu, *op.cit.*, p.142; Jan Bujak, Działacz polski z Banilowa-senatorem rumunskim, în vol. *Polacy i rumuni na drodze do wzajemnego poznania*, ed. Stanisława Jakimowska, Elżbieta Wieruszewska, Suceava, 2002, pp.116-123.

38. Pe larg, Florin Anghel, O alternativă de colaborare în interiorul Axei. Spre o altă Mică Înțelegere, 1941-1944, în *Revista istorică*, t.VII, 1996, nr.3-4, pp. 233-257.

39. V. Uradnik, Slovaci v Bukovinie verni slovenskemu rodu, în *Naše Snahy*, an V, nr.10, 10.03.1940.

40. A.M.A.E., fond 71/1920-1944 România, vol.512, f.120. Vezi și Florin Anghel, *O alternativă de colaborare în interiorul Axei*, p.233-257.

41. A.M.A.E., fond.71/1939 E9, vol.125, f.22.

42. *Idem*, fond 71/1920-1944 România, vol.512, f.140-142.

43. *Ibidem*.

44. Daniel Henciuc, Florin Pintescu, *op.cit.* p.174-180.

45. *Ibidem*, f.176-177.

*

Florin ANGHEL (n.1968), licențiat al Facultății de Istorie, Universitatea din București, doctor în istorie și lector la Facultatea de Istorie a Universității „Ovidius” din Constanța, membru al Institutului „Adam Mickiewicz” al Ministerului de Externe și al Ministerului Culturii din Polonia. Autor al volumului *Construirea sistemului “Cordon Sanitaire”. Relații româno-polone, 1919-1926* (2003) și a numeroase studii și articole publicate în reviste academice din România, Polonia, Lituania, Letonia, Ucraina, Republica Moldova.

Florin Anghel, *Identitatea duală a unei comunități etnice: poloni și slovaci în Bucovina, 1937-1944. Manipularea etnică în timpul crizelor politice internaționale*, studiu publicat cu permisiunea autorului.